

UDK 821.163.4:374(497.16)

Stručni rad

Adnan ČIRGIĆ (Podgorica)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

adnan.cirgic@fcjk.me

LEKSIKOGRAFSKI PODUH VAT DOSTOJAN CRNOGORSKE AKADEMIJE NAUKA I UMJETNOSTI

U ovome radu autor ukazuje na lingvističke, kulturološke i metodološke propuste Rječnika crnogorskog književnog i narodnog jezika Crnogorske akademije nauka i umjetnosti. Analiza leksikografskih postupaka i konkretnih odrednica Rječnika pokazala je da je riječ o naučno neupotrebljivoj publikaciji.

Ključne riječi: *Rječnik crnogorskog narodnog i književnog jezika, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, leksikografija, metodologija*

Nakon što je u godinama koje su za nama, u eri kompetitivnosti, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti dala nemjerljiv doprinos montenegristici, rad na tome poslu nastavila je izradom Rječnika crnogorskog narodnog i književnog jezika, čiji je prvi tom (azbučno od A do V) promovisan početkom aprila 2016. godine. Nije potrebno posebno podsećati na istorijat afirmacije crnogorskoga jezika u toj ustanovi koja odavno djeluje kao da joj je sedište na Palama ili Banjoj Luci. Istina, imaju među njenim članovima čak dvojica koja se po svemu razlikuju od toga akademijskog miljea – Vukić Pulević i Aleksandar Čilikov, pa se zbog toga zasigurno i nijesu našli ni među saradnicima ni među konsultantima ni među članovima Savjeta za izradu Rječnika CANU. Umjesto detaljnijega ulaženja u istorijat afirmacije crnogorskoga jezika u CANU, podsjetićemo samo na tzv. međunarodni naučni skup koji je u toj instituciji održan prije devet godina (24. i 25. maja 2007), neposredno pred donošenje Ustava, a koji je imao samo jedan cilj – pokazati crnogorskoj vlasti kako je naziv *crnogorski jezik* kao ustavno ili bilo kakvo drugo rješenje neumtemeljen u Crnoj Gori koja baštini prekohiljadugodišnju srpsku (jezičku) tradiciju. I tada je CANU sigurno bila dobroželatelj i Crnoj Gori i crnogorskome jeziku, ali je kao najviša naučna ustanova morala prije svega braniti naučnu istinu. Na taj su skup bili pozvani gotovo isključivo istomišljenici kako se ne bi remetila naučna istina o kontinuitetu srpskoga jezika u Crnoj Gori. Ako ima onih koji su to zaboravili, lako im se prišetiti prelistavanjem zbornika *Jezička*

situacija u Crnoj Gori – norma i standardizacija (CANU, Podgorica, 2008).¹ Vratimo se sad predmetnome Rječniku. Crnogorska je javnost prije 4-5 godina pompezno obaviještena od strane Tatjane Bečanović, predsjednice Savjeta za izradu Rječnika crnogorskog narodnog i književnog jezika, kako CANU sprema to kapitalno izdanje i kako će za deset godina izaći petotomni rječnik crnogorskoga jezika. Umjesto toga prije dvije godine objavljen je javnosti potpuno nedostupan i neupotrebljiv Registar za izradu Rječnika², nakon kojega je opet Tatjana Bečanović najavila objavljivanje po jednoga toma Rječnika svake dvije godine. CANU je održala riječ. Ovih dana objavljen je prvi tom, a rok je skraćen – novi tomovi neće biti objavljivani svake druge godine nego čak svake godine po jedan, kako se čulo na promociji Rječnika! I po tome je CANU zaista (kao i po mnogo čemu drugome) mimo ijednu drugu naučnu ustanovu u svijetu. Time se potvrđuje ono na što smo skrenuli pažnju još otkad je puštena vijest o izradi Rječnika – CANU ne radi Rječnik, ona se bavi naukom: skenira, prepisuje i prisvaja tuđe rezultate. Jedino što je u svemu tome originalno jeste metodologija CANU. I upravo o tome ćemo ovom prilikom nešto više reći.

Prije osvrta na metodologiju daćemo samo nekoliko „tehničkih“ podataka. Kad je prije neku godinu visokoparno najavljena izrada Rječnika, rečeno je i da je formiran Savjet za njegovu izradu. Ne treba biti nevaspitan i pitati se otkud na čelu Savjeta osoba bez ikakva lingvističkog i leksikografskog iskustva i obrazovanja – Tatjana Bečanović. Odgovarati na pitanje što ju je kandidovalo za tu funkciju bilo bi jednako kurtoazno kao odgovarati na pitanje otkud Jevrem Brković kao govornik na promociji prvoga toma Rječnika. No ako pažljivi čitalac uporedi spisak članova Savjeta koji je objavljen u Rječniku³, videće da nekih ranije najavljenih članova nema. Što se s njima zbilo u međuvremenu, o tome crnogorsku javnost na promociji niko nije obavijestio. Niko javnost nije obavijestio ni o tome da je CANU (kažemo CANU jer Rječnik nema urednika) dala podatak u Rječniku kako je među članovima Savjeta i jedan koji je tu u ime Fakulteta za crnogorski jezik i književnost: „Miomir Abović, magistar, saradnik u nastavi, Fakultet za crnogorski jezik i književnost“. Ne ulazeći u to je li Miomir Abović zbilja imao ikakvih zadataka u izradi Rječnika CANU ili nije, ovđe naglašavamo da se ni on ni CANU Fakultetu za crnogorski jezik nikad nijesu obratili za odobrenje za učešće u

¹ Više smo o tome pisali u osvrtu Adnan Čirgić, „Jezikoslovlje u službi politike“, *Lingua Montenegrina*, br. 3, Cetinje, 2009, str. 511–553. Stoga se ovđe na tome nećemo dalje zadržavati.

² Videti <http://portalanalitika.me/clanak/147349/registar-canu-je-jos-jedno-mrtvorodence-u-crnogorskoj-kulturi>

³ Videti: *Rječnik crnogorskog narodnog i književnog jezika*, I, CANU, Podgorica, 2016, str. VII.

tome poslu niti bi uprava Fakulteta bilo kojega od svojih stručnjaka delegirala u tako umnu naučnu rabotu.

Među tehničkim detaljima pomenimo još i ove.

To što je, kako je rečeno, predsjednica Savjeta za izradu Rječnika osoba koja je i po radu i po obrazovanju izvan lingvističke i leksikografske struke, CANU je mudro riješila tako što 14-člani Savjet ima čak osam lingvista, a od toga šest doktora – što jedan od tih doktora nije slavist⁴ nije toliko ni bitno taman kao što nije bitno ni što nijedan od njih nema iskustva u leksikografiji. Činjenica da su u Savjetu za izradu Rječnika CANU dovoljna je da kompenzuje sve eventualne nedostatke.

Na strani XI Predgovora Rječniku kaže se da je u završnoj, četvrtoj fazi obrade riječi u Rječniku angažovan tim stručnjaka, a iz spiska datoga u Rječniku na str. VIII vidi se da među tim lingvističkim stručnjacima ima čak jedan doktor i povrh toga jedan magistar, a ostalo su tek svršeni studenti, puni znanja stečenoga na Studijskome programu za crnogorski jezik u Nikšiću. Zaista, riječ je o neprikosnovenim stručnjacima za montenegristiku.

Zanimljivo je takođe da ovaj Rječnik bez urednika nema ni u jednome spisku Branislava Ostojića, doskorašnjega formalnog i neformalnog rukovodioca svih jezičkih projekata u CANU i na UCG te urednika skoro svih lingvističkih izdanja CANU. Zanimljivo je takođe da konsultant za pravo nije Čedomir Bogićević, čiji je Crnogorski pravnoistorijski rječnik korišćen pri izradi Rječnika CANU, niti Vukić Pulević za botaniku i biologiju, čiji je Rječnik fitonima i zoonima u toponimiji Crne Gore takođe korišćen za predmetni Rječnik. Zašto je tako – to sigurno zna predsjednik CANU Momir Đurović, koji se u potonje vrijeme izgleda razumije i u leksikografiju.

Prije no se prijeđe na metodološke inovacije CANU dajmo malo uporedne prakse.

Srpska kraljevska akademija (današnja SANU) prvi sastanak povodom prikupljanja leksičke građe za *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* održala je 24. januara 1894. godine, a prvi podsticaj za njegovu izradu dao je Stojan Novaković još 1887. godine. Imali su decenijama nakon toga na raspolaganju gotovo sve učene ljude s prostora nekadašnje Jugoslavije – i univerzitetske profesore, i učitelje, i pisce, i etnografe itd., a prvi tom izašao je tek 1959. godine – 65 godina nakon prvoga održanog sastanka! U nared-

⁴ Tu je doktoricu (što je izvan slavistike) u Savjet sigurno imenovala činjenica da se radi o ženi od istine, što je pokazala u nedavnome osvrtu na crnogorsku jezičku situaciju na portalu Vijesti. Videti <http://www.vijesti.me/caffe/jezicja-praksa-norma-i-moc-koja-presuduje-886072>. Pokazala je tu i koliko je avizana za stvarnost koju opisuje. (Ako joj koja riječ ili fraza iz ove fusnote zvuči arhaično, objašnjenje će sigurno naći u modernome Rječniku CANU čiji je član Savjeta.)

nih pedeset godina (do 2010) objavljeno je 18 tomova, a *Rečnik* i dalje nije završen. Do danas se stiglo do slova P. Je li potrebno napominjati da u tome poslu nije bilo diletanata, da su sakupljači, priređivači, obrađivači leksike bili lingvisti s iskustvom, da je tu bilo objedinjeno gotovo sve što se u ondašnjoj Jugoslaviji objediniti moglo – od Stojana Novakovića, preko Aleksandra Belića, Mihaila Stevanovića, Mitra Peškana, Milije Stanića, Berislava Nikolića, i da ne nabrajamo dalje. A cio Savjet za izradu Rječnika CANU ima ukupno manje leksikografskih priloga no što ima članova! Ali zato ima za svega 3-4 godine urađen kompletan Rječnik! To što nije objavljen cio no samo prva tri slova azbuke ne znači da nije cio kompletiran no da Akademija trenutno pati od finansijske nestašice koju će, ako Bog da, prevazići kad se uvidi koliko je sposobna u odnosu na ostale akademije u regionu (svijetom se nećemo baviti).

A sad malo o metodologiji.

Krenimo od naslova *Rječnik crnogorskog narodnog i književnog jezika*. Što je u tome Rječniku narodno, a što književno? Neka se ne raduju zloradi i zlonamjerni – u Uputstvima za korišćenje Rječnika, t. 6.3, navedeno je: „Po potrebi, u gramatičkom bloku navode se i oblici odredničke riječi obilježeni kvalifikatorom 'nar.'“⁵ Međutim, autori su zaboravili da kažu po kakvoj se to potrebi navode takve „narodne“ riječi. Ako pomoć potražimo na stranicama Rječnika, videćemo da se među takvima nalaze brojni arhaizmi, lokalizmi, orijentalizmi i romanizmi prije svega. No među takvima nalaze se i one poput *abòvija* s objašnjenjem: „nar. vezena šarena čoja koja se stavlja ispod sedla.“ Da je riječ o kakvome samostalnom izdanju leksikografskoga amatera, citirana riječ i objašnjenje mogli bi se tolerisati. No kad je riječ o Rječniku koji je promovisan kao nacionalni projekat najviše naučne ustanove, koja ga je objavila na dar desetogodišnjici obnove crnogorske nezavisnost, za koju se ona sigurno izvan naših saznanja i zalagala, takva se odrednica ne smije ni komentarisati. Usuđujemo se pitati samo ako je riječ *abovija* u Rječniku „narodnoga i književnoga“ jezika označena kao *narodna*, kako onda glasi standardna riječ. Odgovor na to pitanje u Rječniku se ne može naći. No mora da su sastavljači zaboravili da to pojasne od silne sreće zbog desetogodišnjice od obnove nezavisnosti. A kad se to zna, onda nije previše ni bitno što je tu riječ o metodološki pogrešnoj postavci. Sve su riječi koje označavaju pojmove i predmete koji su izvan današnje upotrebe u Rječniku tretirane kao *narodne* zato što se ti pojmovi i predmeti više ne upotrebljavaju. Tako se ovaj Rječnik za koji je u Predgovoru rečeno da ima „karakter moderno koncipiranog djela“⁶ iščitava čak kao postmoderno djelo. Da je ono takvo, ne treba da buni naslov

⁵ Isto, str. XXI.

⁶ Isto, str. XI.

koji se poklapa s naslovom Rečnika SANU, samo s drukčijim rasporedom narodnoga i književnoga jezika. Njegova se postmodernost ogleda i u činjenici da je naslov Rečnika SANU koncipiran krajem XIX vijeka.

Zadržimo se i dalje na naslovu. Da je sva tzv. narodna leksika apsolutno relevantna u jeziku književnosti, naučni je aksiom već nekoliko decenija. Stoga se više sintagma *književni jezik* ne uzima kao sinonimna za *standardni jezik* kao termin iz sociolingvistike kojim se označava službeni, oficijelni jezik, jezik medija, naučnih publikacija i sl. koji je funkcionalno raslojen. Poodavno već sociolingvisti čak i književni stil standardnoga jezika ne tretiraju kao stil već kao poseban književni jezik za koji ne važe pravila standardnoga jezika. Da pojednostavimo, književni jezik u lingvistici odavno već znači *jezik književnosti*, onaj jezik u kojemu vladaju zakonitosti jezika pisca, a ne standarda. U njemu je dozvoljeno i *reka* i *reko* i *reka*o, u njemu je dozvoljeno i sve ono što je u standardu zabranjeno. Zato između standardnoga jezika i književnoga jezika odavno već ni laici ne meću znak jednakosti. Za razliku od laika i stručnjaka, Redakcija Rječnika CANU tumači: „Savjet se opredijelio za naziv *Rječnik crnogorskog narodnog i književnog jezika*, što je opravdano raznovrsnošću leksike koja treba da bude obuhvaćena *Rječnikom*. *Književni jezik*, kao tradicionalni i kulturološki pojam, još uvijek uobičajen u nauci o jeziku, koristio se u značenju pisanog jezika knjiga, dokumenata, zakona i drugih pisanih izvora i kao takav bio je suprotnost živim narodnim govorima. Danas se taj termin odnosi na jezik književnosti, kao i standardni jezik, koji djeluje kao preporučena norma jezičkoj zajednici.“⁷ Prvorazredno je naučno otkriće autora navedenih redova da se književni jezik javlja kao suprotnost živim narodnim govorima! Na osnovu onoga što se do danas zna može se reći da su svi književni jezici pošli od narodnih govora kao osnove koja je zatim nadgrađena, a da je svaka jezička standardizacija za osnovu imala određene organske govore. Uostalom, opštepoznato je koliko je truda uložio Vuk Karadžić da u građanskoj Srbiji uvede standard s narodnom osnovom. Da rezimiramo. Budući da Savjet za izradu Rječnika smatra da je *književni jezik* (u značenju standardnoga jezika) još uvijek uobičajen termin u nauci, bilo bi dobro da upute na neprevedenu literaturu koja vraća taj arhaični termin u upotrebu.

Zašto Rječnik *narodnoga i književnoga jezika*? I površnim prelistavanjem Rječnika odgovor se sam nameće: da bi oni koji su ga sastavili lakše mogli prepisivati, skenirati i drugim „modernim i skupim tehnikama“ pripisati sebi u zaslugu tuđi višedecenijski rad na sakupljanju crnogorske leksike. U takav rječnik može ući sve: i dosad objavljeni dijalektološki rječnici, i dosad objavljeni rječnici pisaca, i svi dosadašnji rječnički prilozi, skumbuljani najed-

⁷ Isto, str. X.

no, zajedno s onim što je iz dijela građe pribavljeno putem „namjenski kreiranih i posebno kupljenih softvera, kao i specijalnih računarskih programa“.⁸ Tako se, naravno, staje na put eventualnim zluradim pričama o plagijatu. Stručnjaci za leksikografiju CANU nijesu plagijatori. Oni obnavljaju razvijenu srednjovjekovnu prepisivačku djelatnost, oni prevazilaze problem autorstva, oni tu djelatnost obogaćuju savremenim tehnikama. Dosadašnji leksikografi parcelisali su crnogorski jezik na govore i na njihova dijalektalna obilježja, a CANU je mudro odlučila da taj posao globalno sagleda, dočera i objedini. A ako bude zainteresovanih korisnika da određenome „narodnom“ leksemu potraže teritoriju za koju je tipičan, vrlo će brzo odustati od uzaludna posla jer takvih podataka u predmetnome Rječniku nema. Koja je „narodna“ riječ *opšta*, a koja *lokalna* u Rječniku CANU nije obilježeno jer je to „moderno koncipirano djelo“. I ne samo to, sve su te narodne riječi u crnogorskome jeziku – ako je vjerovati Rječniku CANU – u upotrebi u istome akcenatskome liku. Opštepoznata akcenatska razuđenost crnogorskih govora, naučno obrazložena još u kapitalnim studijama Milana Rešetara s početka XX vijeka a kasnije razrađena u desetinama dijalektoloških studija i monografija, pala je pred sastavljačima Rječnika CANU. Sva Crna Gora odsad upotrebljava „narodne“ riječi s nenarodnim, standardnim akcentom – jednako u Zeti, Boki, Uskocima, Banjanima i drugde. U Uputstvima za korišćenje Rječnika kaže se da je „svaka odrednička riječ akcentovana u skladu sa pravilima standardne akcentuacije u crnogorskom jeziku“.⁹ Ovde nije toliko bitno što sastavljači Rječnika nijesu u tome do kraja uspjeli, koliko je bitna njihova namjera da se sve riječi obilježe standardnom akcentuacijom. Neka se niko se usudi da kaže kako je time zapravo obesmišljen prvi dio naziva Rječnika – *narodni*. Jer ako je svaka riječ data sa standardnim izgovorom, kako onda znati koji je izgovor „književni“ a koji „narodni“? Lako. Odgovor je u rječnicima koji su poslužili za izradu Rječnika CANU. Samo su sastavljači zaboravili da ih navedu kao korišćenu literaturu.

U Uputstvima se pored ostalog kaže: „U pojedinim riječima, uz standardni akcentovani oblik zabilježen je tzv. izgovorni lik...“¹⁰ Zanimljivo je činjenicu da se dosad u nauci smatralo da „izgovorni lik“ nije isti na cijeloj crnogorskoj teritoriji i da je upravo akcenat osnovni kriterijum za podjelu crnogorskih govora. Osvrnimo se ovde na prvi dio rečenice: *u pojedinim riječima*. Koje su to pojedine riječi i na osnovu kojega kriterijuma su baš one izdvojene – zainteresovani će čitalac uzaludno tražiti u Rječniku CANU. Ne želimo biti zluradi i tvrditi da je primijenjen kriterij *nasumičnosti*. Postmoderna izdanja ne robuju nijednoj metodologiji.

⁸ Isto, str. X.

⁹ Isto, str. XX.

¹⁰ Isto, str. XX.

U istome poglavlju, u vezi s objašnjenjem korpusa za Rječnik, kaže se: „Kako je elektronski korpus obuhvatio djelo u cjelini, u primjerima upotrebe odredničke riječi mogu se naći i primjeri iz predgovora ili pogovora djela.“¹¹ Znači li to da se rečenica iz nečijega predgovora ili pogovora npr. Laliće-
vu djelu u Rječniku tretira kao Lalićeva zato što je među koricama njegove knjige? Znači li to da u Rječnik CANU ulaze i riječi necrnogorskih autora koji su pisali predgovore i pogovore crnogorskim književnicima? Ili je možda CANU doskočila i tome problemu „namjenski kreiranim i posebno kupljenim softverima, kao i specijalnim računarskim programima“, kako se – povodeći se za svojim predsjednikom Đurovićem – pohvali glavni leksikograf CANU? Bilo kako bilo, skeneri, softveri i specijalni programi mora da su *post mortem* nagovorili Dušana Đurovića, Rista Ratkovića, Borislava Pekića, Branimira Šćepanovića i druge crnogorske pisce koji su pisali srpskim jezikom da prevedu na crnogorski svoj korpus. Velezaslužni predsjednik CANU bez sumnje je zamirio da djelo njegova oca Dušana bude uvršćeno u crnogorski jezički korpus iako je on pisao srpskim jezikom. Jer da nije bilo njega, Crna Gora za proslavu desetogodišnjice obnovljene nezavisnosti nikad ne bi dobila takav Rječnik na dar. No budući da ostali naši pisci koji su pisali srpskim jezikom nijesu imali tako zaslužne sinove, ostaje enigma otkud oni u Rječniku crnogorskoga jezika. Predsjednik Đurović i članovi njegova Savjeta morali bi što prije patentirati svoj izum dok se i drugi ne došete da za ulazak u korpus određenoga jezika nije bitna nacionalna nego jezička pripadnost pisca. Neka stoga požure dok se Irci ne došete da u svoj Rječnik unesu Beketa ili Rumuni Joneska, koji su pisali na francuskome jeziku. Pred patentom predsjednika Đurovića ima da ćuti i Francuska akademija. Beket bi njime bez sumnje bio oduševljen.

Metodološke inovacije CANU toliko su brojne da nadilaze prirodu ovoga osvrta. Stoga ćemo se zadržati još samo na najbitnijima. U pomenuto-me osvrtu na javnosti nedostupan Registar za Rječnik CANU naveli smo da se teško može objasniti selektivna upotreba dosadašnjih rječnika crnogorskoga jezika. Jesu li sastavljači u međuvremenu odlučili da pored *Rječnika romanizama jugoistočne Boke Kotorske* Vesne Lipovac-Radulović koriste i njezin *Rječnik romanizama Budve i Paštrovića*, koji nije uvršten u Registar, jesu li gradi za Rječnik crnogorskoga jezika pored udžbenika maternjega jezika dodali i udžbenike crnogorskoga jezika – pitanje je na koje se ne može dobiti odgovor. Spiska literature u predmetnome Rječniku nema, a skraćenice se odnose na autore a ne i na njihova djela! (Izuzetak čine zbornici i časopisi.) No i na osnovu takvoga spiska može se vidjeti da jezik nekih značajnih crnogorskih

¹¹ Isto, str. XXIII.

autora nije zaslužio da uđe u korpus za Rječnik CANU. Nema u tome korpusu utemeljivača savremene montenegristike Vojislava P. Nikčevića, koji je cio vijek posvetio jeziku za čiji je Rječnik predsjednik Đurović kupio softver, a predsjednik Brković svu njegovu prethodnost na promociji okarakterisao kao prazna naklapanja. A korpus je zasigurno obuhvatio i leksiku naučnoga stila. Vidi se to po činjenici da je uvršćen jezik Zorana Lakića. A da je on naučnik, valjda u to nema sumnje. Da mu je jezik reprezentativan, ni u to sumnje nema. Potvrdio je to tim stručnjaka iz Savjeta za izradu Rječnika koji ga je uvrstio u korpus. Predgovor Rječniku sastavljači mudro zaključuju: „Važno je naglasiti da postoji mogućnost da neka riječ nije dobila status odredničke riječi u Rječniku, što je posljedica nekompletnosti Izvornika ili prisutne greške u odgovarajućem računarskom programu.“¹² Greška u programu sigurno je odgovor na sva pitanja koja su naizgled bez odgovora. Tom greškom, nekom drugom ne sigurno, izbačeni su iz korpusa sigurno brojni crnogorski pjesnici, pisci i naučnici koji su pisali crnogorskim jezikom, koji su upotrebljavali autohtone crnogorske jotovane oblike (čiju autohtonost znalački negiraše dvije članice Savjeta), pa se takvi oblici u Rječniku – u nemogućnosti njihova zaobilaženja (jer predsjednik Đurović poštuje pravopisna rješenja) – kontekstualizuju uglavnom na osnovu dijalektoloških rječnika jer riječ je dijalektalnoj leksici. CANU je bar to davno zaključila! Računarski program sigurno nije htio prihvatiti u korpus ni bogatu zbirku Milorada Takija Latkovića (Građa za crnogorski rječnik, 2. izdanje, Cetinje, 2015) od preko 25000 riječi. Kao da je njegov Rječnik bogatiji od leksike Zorana Lakića.

A sad s metodoloških karakteristika pređimo na neke suštinske inovacije i nepobitne činjenice.

Ne pada nam na pamet, naravno, da dovodimo u pitanje tačnost početne formulacije u Predgovoru da je „Odlukom Predsjedništva Crnogorske akademije nauka i umjetnosti o izradi *Rječnika crnogorskog narodnog i književnog jezika* (u daljem tekstu *Rječnik*) započet rad na sakupljanju, odabiru i obradi riječi iz crnogorske književne produkcije, crnogorskih narodnih govora, kao i leksike koja pripada različitim sferama života – nauci, umjetnosti, politici, žurnalistici, administraciji, privredi, sportu i drugim oblastima“.¹³ Tako ozbiljna grupa naučnika koji potpisuju predmetni Rječnik sigurno ne bi iznosila neistine o sakupljanju leksike crnogorskih „narodnih govora“. Budući da je Savjet za izradu Rječnika osnovan 2011. godine, a Izvornik za Rječnik naredne godine, tri pune godine sakupljačkoga rada sigurno su urodile plodom. Šteta je samo što nije navedeno iz kojih je to „narodnih govora“ CANU skupila

¹² Isto, str. XII.

¹³ Isto, str. IX.

leksičku građu kako ne bi došlo do eventualnih ponavljanja u istraživanjima. Preporuka je takođe da se rječnici tih „narodnih govora“ štampaju kao posebne publikacije, u skladu s ustaljenom praksom, jer predmetni Rječnik ipak je opšti rječnik koji ne tretira sve dijalektalne osobine. Što se ostaloga dijela korpusa tiče, sigurno je riječ o „prisutnoj grešci u odgovarajućem računarskom programu“ jer se ne radi o sakupljanju no o popisivanju.

U vezi s popisivanjem i računarskim programom treba spomenuti još jednu omašku koju bi valjalo ispraviti u narednome izdanju ovoga nasušno potrebnoga i nenadmašivoga djela. Naime, autori Predgovora detaljno objašnjavaju rad koji se „odvijao u više faza“ – ukupno četiri. U drugoj fazi formiran je korpus i tu su se „pokazale prednosti savremenih računarskih metoda i tehnike“, pa je računarska obrada omogućila „izradu indeksa osnovnih oblika riječi“. Međutim, i za treću fazu kaže se da je podrazumijevala izdvajanje „osnovnih oblika odredničkih riječi“ te da su u njoj „uz upotrebu savremenih tehnologija (...) angažovani i lingvistički stručnjaci radi izdvajanja osnovnih oblika odredničkih riječi“. Sve je to na str. X i XI Predgovora. Vjerovatno su se u tolikom mnoštvu faza autori zbunili pa su mukotrpní rad skenera, softvera i računarskih programa prikazali umjesto u jednoj u dvije faze. No u tako složenome višegodišnjem poslu greške su sasvim očekivane. S druge strane, i ovđe je možda kriva „prisutna greška u odgovarajućem računarskom programu“, a ne nepotpisani autori Predgovora. Taj je isti program bez sumnje kriv i za pogrešnu upotrebu zareza, kao recimo ispred veznika „te“ u značenju „i“, iza priloških sintagmi i sl. Autori Predgovora jasno kažu na str. XI da su se pridržavali Pravopisa crnogorskoga jezika. Prema tome, nijesu krivi oni ni njihova poštena namjera no program koji im je podmetnuo rješenja koja taj Pravopis ne poznaje. Taj je isti program zanago izbacio sve jotovane oblike iz suautorskoga/koautorskoga¹⁴ teksta.

Tim stručnjaka CANU u predmetnome Rječniku iznio je i neke lingvističke inovacije. Istina, nijesu one teorijski obrazložene, ali su sasvim jasno izložene. Tako se recimo u Predgovoru (str. IX) govori o *ortografskoj strukturi* kao dijelu jezičke strukture. Dosad nijesmo znali da je ortografija dio jezika, ali nakon Rječnika CANU više je nećemo tretirati kao dio pismenosti, nego kao dio jezika. Takođe, u Predgovoru i Uputstvima na više mjesta može se videti da su se autori umjesto bespotrebnoga razlikovanja fonologije od fonetike te i jedne i druge od morfonologije odlučili da ih sve podvedu pod fonetiku. Tek ponegđe, valjda kao odraz tradicionalizma, pominje se fonemska struktura riječi, poput onoga kad se (str. VIII) konstatuje da su riječi *bâr* i

¹⁴ Budući da je Rječnik CANU obuhvatio samo prva tri slova azbuke, neka nam se oprostí što nijesmo sigurni je li standardno *suator* ili *koautor* u crnogorskome jeziku. Kad budemo pisali prikaz tomova koji obrađuju i ta dva slova, sigurno nećemo biti u dilemi.

Bār istoga fonemskog sastava. Inače, u većini slučajeva fonem se tretira kao glas, pa se govoru o glasu *v*, glasu *f*, a fonološke i morfonološke promjene tretiraju kao glasovne (str. XXI). Da su autori shvatili da je lingvistika XX vijeka zbilja prećerala, vidi se po tome što su i u skraćenicama definitivno odustali od fonologije pa se „fon.“ objašnjava samo kao „fonetika, fonetski“, a vjerovatno se time misli i na fonologiju i morfonologiju. I po tome zbilja jesu inovativni! No to nije i jedina inovacija. Autori su shvatili da je razlikovanje nastavaka od sufiksa bespotrebno terminološko nagomilavanje, pa umjesto *sufiks* upotrebljavaju *nastavak*. Tako recimo govore ne samo o „nastavku -ski“ nego i o -čki, -cki, -čki, -ški (str. XXVI), što je – mora se priznati – doprinos ne samo montenegristici nego slavistici uopšte. Siromah Radosav Bošković nije se toga došetio.

Jedan nalaz autora Uputstava zahtijeva što hitnije patentiranje. Riječ je o glagolima „koji nemaju infinitiv“, pa se umjesto njih u Rječniku „uzima 1. lice prezenta“. Kao takve u Rječniku smo zapazili glagole *velju* i *viđu*. Da je Rječnik obuhvatio još koje slovo, nema sumnje da bi bilo još takvih primjera. Na istoj (XXVI) strani pominju se i glagoli „različitoga vida, a istog značenja“. Šteta što je umro Mihailo Stevanović prije no su otkriveni takvi glagoli!

Rječnik CANU ukinuo je rod kao isključivo gramatičku kategoriju. Zlatni XIX vijek u slavistici puni je zamah dobio u autorskoj teorijskoj razradi Rječnika. Umjesto roda kao gramatičke kategorije riječi kojima se označava muški ili ženski pol, autori su se odlučili za prirodni i gramatički rod. Odlika je naučničke zanesenosti, nema sumnje u to, da se neke autoru poznate stvari uzimaju kao opštepoznate publici. Tako su autori u svojoj zanesenosti lingvistikom zaboravili da podšete čitaoce koji prate literaturu koja je publikovana potonjih decenija da su se oni opredijelili za dobru staru školu: prirodni rod = pol, gramatički rod = gramatička obilježja. Što bi se gramatika bavila samo gramatičkim obilježjima?

I na kraju nešto o akcenatskim inovacijama.

Naglašavamo *nešto* jer ih je toliko da ih bez dobra programa, softvera i ostalih čuda savremene tehnike ne bismo mogli sve popisati i opisati. I odmah da priznamo: Iako smo se u nekoliko studija dosad bavili i akcenatskom problematikom, iako smo koautorski/suatorski uradili dva akcenatska priručnika, nakon listanja Rječnika CANU uvideli smo koliko su naša saznanja o toj problematici nedostatna. Pokušaćemo to prikazati na osnovu nekoliko primjera. Tek smo na osnovu Rječnika CANU saznali da se zbirka geografskih mapa u crnogorskome jeziku zove *àtlas* a ne *àtlās*. Zla je sudba udesila da nailazimo uvijek na pogrešne govorne predstavnike od kojih nijedan nije znao za ispravan oblik *àtlas*, koji su umno opisali stručnjaci CANU, no svi bez razlike – i

školorovani i neškolorovani, i primorci i zagorci – akcentovahu *àtlās*. Koga god odsad čujemo da tako pogrešno izgovara, upozorićemo ga na otkriće stručnjaka CANU.

Nećemo zaboraviti da ih upozorimo i na „akcenatski dubletizam u 3. licu množine prezenta“ glagola V vrste, koji mora da je opštercnogorska osobina. Tako za crnogorski jezik nije karakteristično 3. lice množine prezenta *abandunajū* no podjednako i *abandunájū*. I ne samo u tome glagolu (*abandunati*) no i u svima toga tipa.

Nijesmo znali ni da je jedini oblik *àba* i od njega *àbadžija* (prvo je vrsta sukna, a drugo onaj koji se njime bavi), i jedan i drugi bez dubletnih mogućnosti. Nijesmo znali ni da oblik *àvāz* zasluđuje da bude naveden kao standardni, ali onda smo se došetili da možda nije u pitanju ni standardni ni dijalektalni oblik no narodni i književni, što bi svakako opravdalo njegovo navođenje.

Otkrijmo i to, nijesmo znali do iščitavanja ovoga Rječnika da je 3. lice množine prezenta glagola *bàcati* u crnogorskome jeziku *bacájū*, kao što nijesmo znali da rad. gl. pridjev od glagola *bòjati se* glasi *-āla se* i *-ālo se*. I ne samo što nijesmo znali otkud to dugo neakcentovano *a* u radnome glagolskom pridjevu no nijesmo znali ni da je ono nestalo u infinitivu *vèčerati*, a mislili smo dosad da je ono u tim slučajevima tipično za crnogorski jezik. Mislili smo opet da je u riječi *flota* prvi vokal (*o*) kratak, ali smo pročitavši riječ *avioflóta* shvatili da nijesmo u pravu.

Mislili smo i da jotacija ne utiče na akcenat riječi, ali smo na osnovu Rječnika CANU saznali da nejotovano može biti i *bèsjeda* i *běsjeda*, a jotovano samo *běšeda*. A onda smo shvatili da je najbolje ne misliti jer siromaštvom duha svojega običan smrtnik ne može proniknuti u suštinu akcenatskih pravila crnogorskoga narodnog i književnog jezika primijenjenih u Rječniku CANU. Stoga molimo leksikografske stručnjake CANU da što se prije može objave teorijsku razradu tih pravila kako bismo mogli primjenjivati sistematsku upotrebu njihovu. A usput u kakvoj fusnoti neka objasne i kriterijum po kojemu je *alaj-bajrak* zastarjeli oblik, a *alaj-bajraktar* i *alaj-barjak* nijesu. Da ne bi ovoga *alaj-bajraktara*, hoćasmo se domisliti da je to zbog metateze izvornoga oblika koji se kao takav još upotrebljava u govoru crnogorskih muslimana. Ali nam to poruši koncepciju. A ako bude jedne fusnote viška, molimo da se pojasni kako to da Rječnik CANU ima *akcentiranje*, *akcentirati* i *akcentuaciju*. Pitaće nas neko, pa da umijemo odgovoriti. A ako iz leksikografske mobe CANU ne bude dobrovoljaca za odgovor, nema nam druge no da se pomirimo s činjenicom da je veljeučena, mnogouvažena i poslu vična koleginja Perović predloženim inovacijama razgrnula silno akcenatsko neznanje u koje je crnogorska javnost zapala donošenjem Pravopisa crnogorskoga jezika (od strane struke s ideološkim predznakom i politike

s kojom inače ta struka tijesno sarađuje, kako to prokomentarisala nedavno profesorica doktorica Perović).¹⁵

Promovisati knjigu a zaobići prijatelja koji je u njenoj izradi učestvovao, pa makar, kako sam reče, vodu noseći, nije nimalo uputno. Stoga ne smijem zaobići pomen Zuvdije Hodžića, koji je ne samo ilustrovao no i promovisao Rječnik CANU. Njegove ilustracije, otkad pamtim, uokvirene vise na zidu moje kuće. Ali da mi sam nije rekao da je ilustrovao Rječnik CANU, nikad ne bih pomislio da su njegove. Toliko se razvio kao slikar otkad je ušao u tim leksikografskih stručnjaka CANU da ga nijesam poznao.

Na kraju, vjerujem da ću izreći ono što misli sva upućena crnogorska javnost. S nestrpljenjem očekujemo nove tomove Rječnika CANU i nove leksikografske i lingvističke poduhvate predsjednika Đurovića i predsjednice Bečanović. Nadamo se da će slavistici na kraju podariti i detaljnu teorijsku razradu svoje metodologije, svojih stavova i postignuća. Samo da ne zaboravimo koliko su nas zadužili.¹⁶

¹⁵ <http://www.vijesti.me/caffe/jezicja-praksa-norma-i-moc-koja-presuduje-886072>

¹⁶ A krajnju fusnotu morali smo rezervisati za doajena moderne montenegrstike, prof. dr Raku Glušicu, osobu koja je osnovala Studijski program za crnogorski jezik i južnoslovenske književnosti u Nikšiću, dugogodišnjega direktora Instituta za jezik na Filozofskom fakultetu, glavnu urednicu renomiranoga časopisa *Riječ*, na čiji renome nikad nije mogla uticati činjenica što preskoči pokoju godinu da izađe iz štampe, nekadašnju prorektoricu Univerziteta Crne Gore, prodekanicu Filozofskoga fakulteta, a prije toga i revnosnu promoterku crnogorskih ekavizama i članicu raznih montenegrstičkih udruženja poput Odbora za standardizaciju srpskog jezika Instituta za jezik Srpske akademije nauka i umetnosti, Naučnoga društva za negovanje i proučavanje srpskoga jezika iz Beograda, redakcije časopisa „Književnost i jezik“ Društva za srpski jezik i književnost Srbije i Crne Gore i tako dalje. Nijesmo joj mogli u naučnim publikacijama naći naučnih radova o crnogorskome jeziku, nijesmo joj ni u bazi Nacionalne biblioteke mogli naći ni knjiga iz te oblasti, pa smo se zato odlučili da joj u fusnoti navedemo funkcije. Ipak je ona doajen moderne montenegrstike, osoba koja je napravila otklon od dosadašnjega tradicionalističkoga naukovanja po časopisima i knjigama. Ona je uvela djelovanje po novinskim kolumnama i po tribinama, osobito političkim, jer multidisciplinarnost je odlika novoga doba, što se odlikuje ne samo njenom sponom između jezika i politike, no i medicine, čime se uspješno potonjih dana bavi – u istoj mjeri kao što se uspješno nekad i samom lingvistikom bavila. E baš ona, takva, cijenjena, velemudra i veljeuvažena trebala bi poslati koji primjerak Rječnika CANU studentima crnogorskoga jezika s Cetinja, kojima je nedavno dijagnosticirala bolest. Istina, nije još utvrdila koju, ali da su bolesnici – za to je podnijela neoboriv dokazni materijal. Dajte im koji Rječnik, uvažena doktorice Glušica, ne bi li im od njega makar malo bolijest zaminula.

Adnan ČIRGIĆ

**LEXICOGRAPHIC ACHIEVEMENT WORTHY OF
THE MONTENEGRIN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS**

*(Rječnik crnogorskog narodnog i književnog jezika I (A–V),
Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Institut za jezik i književnost
„Petar II Petrović Njegoš“, Podgorica, 2016)*

The author of this paper reflects on the *Dictionary of the Montenegrin Vernacular and Literary Language* as an unprecedented lexicographic achievement in the Montenegrin lexicography.

Key words: *Dictionary of the Montenegrin Vernacular and Literary Language, Montenegrin Academy of Sciences and Arts, lexicography, methodology, Montenegrin language corpus*